

Промене у међународним односима и „нови светски поредак“*

Професор др *Момир Стојковић*

У утврђивању елемената на основу којих се може показати (не)постојање „новог светског поретка“ полази се од појединих теорија у науци о међународним односима (историјско-филозофске и историјско-социолошке школе, теорије силе, реалистичке теорије и институционалистичка схватања, бихевиористичке теорије и опште теорије система) и кроз указивање на њихова суштинска својства (карактеристике) показују се нови, односно стари елементи савремених међународних односа.

Промене у односима снага на линији нестанка биполаризма и нови извори (технолошке, комуникацијске, информацијске, културне и друге) моћи не творе „нови светски поредак“, јер међународни односи суштински задржавају елементе старог: политика силе схваћена не само као војна већ и као економска, технолошка и друга моћ није се по својој друштвеној суштини и последицама које производи у односима држава и народа променила, већ, напротив, омогућава још израженију зависност и доминацију интереса најразвијенијих земаља (сила). У међународноправном погледу, такође, не ради се о „новом светском поретку“, јер поредак Уједињених нација (Повеље) и даље постоји, само сада уз доминантну позицију Савета безбедности а не Генералне скупштине, што чини опасност за саме Уједињене нације и њихову улогу и циљеве.

Сједињене Америчке Државе имају нову позицију (покушаји успостављања Рах Америсана и „партнерских односа“ са Русијом уместо раније конфронтације), која је предоминантна, јер располажу с највише старих и нових извора моћи, а тиме и утицаја на међународне односе. Унилатерализам зато постоји у мери предоминантне позиције САД, а мултиполаризам у мери постојања заједничких интереса и наступа великих сила (сталних чланица Савета безбедности) и индустријски најразвијенијих земаља.

Увод

У скоро свакој научној, политичкој или публицистичкој расправи о савременим кретањима у међународним односима и њиховом карактеру употребљава се синтагма „нови светски поредак“ (*New World*

Ово је скраћена верзија ауторовог реферата са округлог стола „Нови светски поредак и политика одбране СРЈ“. Интегрални текст реферата под насловом *Утврђивање елемената (не)постојања „новог светског поретка“* биће објављен у интерној публикацији са поменутог скупа у издању Управе за политику одбране и стратегијске студије Министарства одбране СРЈ.

Order). При томе, једни је оспоравају, други прихватају и користе као неспорну, а трећи њоме само указују на одређене нове појаве које карактеришу савремено понашање великих сила, посебно САД, у међународним односима.

Синтагму „нови светски поредак“ у југословенској литератури о међународним односима једни стављају под знаке навода, што би требало да значи њено неприхватање, уз указивање на елементе новог, а други то не чине, што значи (или би требало да значи) њено постојање, односно прихватање. При томе, више или мање, сви полазе од промена насталих у току последње деценије у појединим областима међународних односа (економски, технолошки, војно-политички, међународноправни, научно-технички, еколошки и други).

Они који оспоравају постојање „новог светског поретка“ полазе од схватања да још увек преовлађују елементи и карактеристике досадашњих међународних односа, иако не споре нове процесе и нове односе снага. Јер, и даље моћ и сила доминирају у реалним односима држава и народа, и даље постоји противуречност између прокламованих начела међународне заједнице (Повеље УН) и реалних међународних односа, наиме, између онога што јесте (*de lege lata*) и онога што би требало да буде (*de lege ferenda*). Аргументи у прилог тог схватања своде се у суштини на две битно различите групе, вредносних опредељења:

– према једнима, који најчешће полазе са позиција међународног права и од институционалистичког схватања међународне заједнице, и даље се ради о постојећем систему Уједињених нација, насталом сарадњом земаља антихитлеровске коалиције у току Другог светског рата, која тек сада, после нестанка хладног рата и биполаризма, треба да покаже своје предности (вредности) кроз систем колективне безбедности и реафирмацију улоге светске организације;

– према другима, који најчешће полазе са марксистичких позиција, у реалним међународним односима и даље постоји политика силе, економска и војна моћ, неоколонијална и друга зависност која се увећава на основу технолошке, комуникационе и других нових извора моћи, уз продубљавање разлика између развијених и земаља у развоју (Север и Југ), уз ограничавање националног суверенитета кроз међузависност и доминацију сада униполарног система и поред вербалног признавања, а у појединим случајевима и уважавања, права народа на национално, али не и на политичко и економско самоопредељење. Према том схватању, „неколико великих сила дефинишу начела новог поретка у складу са сопственим интересима“. С ослонцем на та начела, а у име „заштите људских права“ и реализације „демократије и просперитета“, оне се мешају у унутрашње ствари других земаља. Тај предлог се, укратко, може назвати план „доминације великих сила“.¹

¹ Ма Хушгенг, *Размишљања на тему успостављања новог светског поретка*, „Међународна политика“, Београд, 1991, бр. 998–1.000, стр. 5.

Они који прихватају постојање „новог светског поретка“ сматрају да су међународни односи нестанком блоковске конфронтације (биполаризам) због краха тзв. реалног социјализма (Горбачовљева перестројка и ново политичко мишљење о карактеру међународних односа) и распада Совјетског Савеза ушли у потпуно нову фазу развоја, у којој је доминација САД веома изражена и које, зато, покушавају да систем Уједињених нација ставе у функцију обезбеђења позиција своје глобалне доминације кроз сарадњу са својим савезницима и коришћењем система међународних организација (мултилатерализам). При томе, у америчкој доктрини међународних односа као детерминанте које омогућавају такву позицију САД наглашавају се „нови извори моћи“: технологија, комуникација и културни утицај на друге народе, што „води демократизацији међународних односа“, која одговара развијеним западним земљама чија се стратегија утврђује кроз односе сарадње седам индустријски најразвијенијих земаља.

Истицањем развоја полицентризма и мултилатерализма, уместо нестанка биполаризма, овим се у суштини жели да очува тренутна униполарност која одговара САД, јер се њоме задржава њихова доминација у међународним односима, уз коришћење правног система и механизма Уједињених нација.²

Они који се изричито не изјашњавају о постојању, односно непостојању „новог светског поретка“, већ само указују на неке суштинске промене – на чињеницу да је стари биполарни систем нестао, а нови још није успостављен – сматрају да се ради о прелазном периоду чији исходи нису унапред извесни (дати), јер већина противуречности и разлика, изузимајући оне из којих је настао хладни рат и биполаризам два система и две суперсиле, и даље егзистирају: неравноправни односи на релацији велики – мали, развијени – неразвијени, коришћење силе и претња силом, сукобљавање на основу разлика између нација, религија, класа, регионалних и других интереса, итд. С тим у вези, истичу да односи који ће настајати на релацији три постојећа економска центра света (САД и Канада, с тенденцијом придруживања Мексика; земље Европске заједнице, Јапан и „мали азијски тигрови“) и настанак тзв. регионалних сила (Индија, Нигерија, Бразил и друге) не обезбеђују на дужи рок очување постојеће међународне позиције САД, што потврђује и релативно опадање њихове моћи у односу на пораст моћи Немачке, Јапана, Кине или Европске заједнице као целине, као и проширење „клуба нуклеарних сила“ због размештаја совјетских нуклеарних потенцијала у четири нове државе и проблеми функционисања система ГАТТ-а у односима земаља Европске заједнице и САД, јер ниједна земља није, у границама своје моћи, спремна да одустане од борбе за своје интересе.

² Р. Петковић, *Непознанице „новог светског поретка“*, „Војно дело“, Београд, 1991, бр. 4-5, стр. 142-148.

Односи моћи и снаге на међународном плану разликују се према њиховим носиоцима у појединим областима: војној, економској, технолошкој, финансијској, демографској, сировинској, религијској и другим. „У основи војне... привредне и финансијске моћи лежи технолошка моћ. Она је, глобално гледано, нешто шире расподељена, јер се на врху пирамиде налазе три пола које бисмо условно могли означити технолошким суперсилама: САД, Јапан и западна Европа. Од 110 технологија које би се могле означити кључним, у 43 на првом месту се налазе САД, у 33 Јапан и у 34 западна Европа. У стратешком сегменту ових технологија, високим технологијама, на врху пирамиде, налазе се такође три суперсиле, али то су: САД, Јапан и Заједница Независних Држава“, која је суперсила само „у области војно употребљивих високих технологија“.³

Стална употреба термина „велике силе“ захтева, у односу на значење из прошлости, извесне допуне и појашњења. У историји међународних односа и историјској науци велике силе су биле државе које су представљале „организације за моћ, то јест, у последњем исходу, за рат“, односно које су поседовале „способност за вођење рата“. Тејлор таквом одређењу додаје да би оне могле да имају и друге циљеве – „добробит њиховог становништва или узвишеност њихових владара“.⁴ У савременим условима такво одређење није довољно, јер је евидентно да постоје економске и технолошке силе које нису организације за рат иако су организације за моћ, односно које своје циљеве могу остваривати без употребе силе, много финијим технолошким и другим средствима. Или, како истиче Нај, један од познатих америчких теоретичара међународних односа, „способношћу успостављања ефикасних комуникација, развојем и коришћењем мултилатералних институција“ и „способношћу да се створи ситуација у којој се у другим земљама развија приоритет или се дефинишу интереси доследно сопственим“, јер „та моћ проистиче из културне и идеолошке привлачности, исто као и правила и институције међународног режима.“⁵

На Првом самиту држава чланица Савета безбедности УН одржаном крајем јануара 1992, председник Буш је истакао да после „колапса империјалног комунизма“ и хладног рата Уједињеним нацијама треба „удахнути нови живот“ како унутрашњим организационим реформама, тако и новим одговорностима које треба да добију у глобалном систему, док се француски председник Митеран заложиио за напуштање политике по принципу „моћ је правда“ и за оспособљавање УН да служе очувању мира. У Декларацији Самита истакнута је потреба за развојем превен-

³ Др Цемал Хатибовић, *Крај хладног рата и нова структура глобалне моћи*, „Међународна политика“, Београд 1992, бр. 1.003, стр. 8.

⁴ А. Ц. Тејлор, *Борба за превласт у Европи 1848–1918*, Сарајево, 1968, стр. 29.

⁵ Joseph S. Nye, Jr., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, 1990, и чланак *Трансформација светске моћи*, Преглед Амбасаде САД у Београду, 1991, бр. 253, стр. 2–7.

тивне дипломатије, јер се у време радикалних промена мора бити привржен колективној безбедности, стварању и чувању мира, разору- жању и контроли оружја, као и потреби за стварањем глобалног система међународних односа. Нови генерални секретар УН, Бутрос Гали, нагласио је на том самиту да је „ово један од најкритичнијих тренутака модерне историје у којем контуре светског поретка нису још јасне“, да би крајем исте године додао да је „време апсолутног и ексклузивног суверенитета окончано“. Насупрот претходним ставовима, лидери из земаља у развоју наглашавали су, на истом самиту, да заостајање њихових земаља може представљати извориште нових сукоба и криза, што је и до сада био случај, а то значи да новог поретка нема.

Развој глобалног поретка како га виде велике силе и развијене земље, из позиција англо-саксонског „европоцентризма“, неслагласан је „глобалном, интегралном и ендегеном развоју“ већине осталих земаља и народа, јер „лукавство ума и лукавство историје у међународним преговорима рађају супротне интерпретације које установљени интереси пружају општим изразима“. Зато демографске, економске и друштвене пројекције схваћене у смислу извештаја Римског клуба, које се међусобно јасно разликују, не одговарају антиципацијама већине народа и земаља, јер су изграђене на „кејнезијански подстрек, од стране развијених земаља и за њих, ови модели чувају у суштини инвестирање и мултипликаторске механизме; они су сасвим неусклађени са појмовима и везама који су неопходни да би се схватиле и процениле последице у погледу становништва и његовог развоја“.⁶

На крају, треба рећи да савремене концепције о „новом светском поретку“ не кореспондирају с раније развијеним концептом несврстаних земаља за изградњу новог међународног економског, политичког и информативног поретка, чије су правне основе утврђене у Уједињеним нацијама кроз: (а) кодификацију начела коегзистенције, односно принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава (Декларација УН из 1970. године), а који се примењују и тумаче

⁶ Франсоа Перу, *исто*, стр. 14–15 и 180–187. Значење употребљених појмова у овом (новом) смислу он објашњава овако: (1) „Глобалан означава једно гледање о свим димензијама једне људске целине и разноврсност аспеката која мора бити преузета и њиховим односима, надилазећи специјалне анализе... Овај термин се примењује на скупове различитих димензија и структура, као што су нација, 'група нација' или читав свет; (2) *Ендегени* се односи... на варијабле које сачињавају изабрани систем једначина; оне се супротстављају егзогеним варијаблама које су дате и подвргнуте, евентуално, једном различитом логичком третману. Али у речнику међународних организација, епитет евоцира унутрашње снаге и ресурсе једне нације и њихово национално коришћење и употребу; (3) *Интегралан* – када су нације окупљене у једну кохерентну целину, тада се говори о вишенационалној интеграцији. Гледано уопштеније... означава окупљање јединица или фактора у једну једину целину.“ Јасно је да се појмови глобалан и интегралан у литератури међународних односа употребљавају само као назнаке кретања у правцу њихових стварних значења и претежно из позиција међународних политичких и економских односа у досадашњем њиховом значењу.

свеобухватно и интегрално, на начин којим се не доводи у питање ниједан од тих принципа, што сада није случај; (б) усвајање Декларације о успостављању новог међународног економског поретка из 1974. године (на 6. специјалном заседању Генералне скупштине УН), чијим би се поштовањем стварали услови за отклањање неједнакости и неоколонијализма у односима развијених и неразвијених земаља.⁷ Управо су САД биле најпорније међу развијеним земљама у одбијању глобалних преговора развијених и земаља у развоју на принципима те декларације, насупрот Брантовој комисији, која је полазила од њених принципа, који су окончани састанком у Канкуну. Нестанком равнотеже снага, распадом СССР-а и економско-технолошким успоном развијених земаља, којима се за сада придружују једино тзв. мали азијски тигрови, у међународним односима је дошло до погоршања положаја земаља у развоју и њихов концепт новог међународног економског поретка изгубио је и раније, објективно мале могућности за реализацију, а напустиле су га и Уједињене нације.

Карактеристични ставови о „новом светском поретку“

Мало је аутора у литератури појединих земаља, изузимајући америчке, који су у својим истраживањима и радовима дошли до сопствених ставова и поимања постојања, односно непостојања „новог светског поретка“. При томе, показује се извесна противуречност, која се огледа у чињеници да постоји преовлађујућа сагласност о променама у међународним односима у току последњих десетак година, али не и у оцени нових елемената (појава) и њиховом валоризовању у смислу доказивања (не)постојања „новог светског поретка“. Наведене разлике у ставовима према „новом светском поретку“ могу бити резултат положаја појединих земаља у међународним односима, односно процена о томе да ли савремене тенденције њиховог развоја погодују или непогудују одређеној земљи, као и од идеолошко-политичких опредељења аутора.

Наиме, свако друштво има своје националне (па и шире – у одређеним регионалним оквирима, у појединим цивилизацијама, културама и економско-политичким системима) вредности које жели да штити и развија како на унутрашњем, тако и на спољњем плану. Сходно тим вредностима и у складу са њима теоретичари тих земаља дефинишу и своје ставове о „новом светском поретку“.

„Најчистије“ ставове о том поретку налазимо у америчкој литератури. Тако према америчком политикологу Џозефу Нају (млађем), аутору већег броја књига из области међународних односа,⁸ светска моћ

⁷ Р. Б. Кумар, *Покрет несврстаности у новом светском поретку*, „Међународна политика“, Београд, 1992, бр. 1.001; стр. 30–32.

⁸ Joseph S. Nye, Jr., *Моћ и међузависност, Нуклеарна етика, На путу ка вођству: променљивост америчке моћи*, итд.

се трансформише кроз слабљење класичних и настанак нових извора, па државе „морају да науче да остварују своје циљеве преко нових извора моћи као што су коришћење међузависности, структура међународног система и привлачности заједничких културних вредности“. Он наглашава пораст утицаја приватног капитала и мултинационалних корпорација, технологије и комуникација, јер традиционални извори моћи (економски и војни) нису довољни за решавање проблема међузависности. Такав приступ и нагласак на новим изворима моћи не значи одбацивање војне моћи, већ указује на то да због њене ограничене улоге треба развијати „способност да се створи ситуација у којој се у другим земљама развија приоритет или се дефинишу интереси доследно сопственим“. Та врста моћи „проистиче из културне и идеолошке привлачности, исто као и правила и институција међународног режима“.

Постављајући питање: *Зашто бити сила?* у условима економске, технолошке и еколошке међузависности, појаве „расипања моћи“ (настанак регионалних сила) и смањења улоге геополитичких чинилаца за глобалне односе снага, као и смањивања наступа с позиције силе, Нај закључује да САД остају сила, да сада имају и „већу кооптивну моћ од других“ земаља због прворазредног утицаја на стварање институционалних (међународних) политичких оквира за свет капитализма, и шире (ММФ, ГАТТ, ОЕСД), и зато што могу користити Уједињене нације за функције које одговарају америчким „националним интересима“. Предностима у новим изворима моћи и „кооптивним способностима“ Сједињених Држава он додаје и њихово „богатство у информацијама“.⁹

У чланку *Шта је нови светски поредак?* Нај наводи више савремених карактеристика међународних односа, као: а) мултиполарност (бројност великих сила – Русија, Кина, Јапан, Немачка, Европска заједница); б) постојање три економске групације (САД, Јапан, Европска заједница); в) униполарну хегемонију Рах Америка, и г) међузависност на више нивоа, која због више економских центара и редистрибуције светске моћи има транснационални карактер, а може се извршавати и у регионалним оквирима.¹⁰ Он разматра и евентуалну могућност обнове биполаризма кроз пад Јељцина у Русији и повратак снага старог система, сматрајући да такав процес није реалан, јер је једном већ довео до кризе и краха.

У нашој литератури могу се, такође, наћи ставови о „новом светском поретку“. Тако, у чланку *Непознанице новог светског поретка* др Ранко Петковић говори о разградњи старог (биполарни) и изградњи новог поретка, и наглашава: „Аргументовано се може поткрепити теза да свет иде у правцу успостављања униполарног система, на

⁹ J. S. Nye, *Transformacija svetske moći* (из књиге *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, 1990), „Поглед“ (амбасада САД у Београду), 1991, бр. 253, стр. 2–7.

¹⁰ J. S. Nye Jr., *What New World Order*, Foreign Affairs, Spring, 1992, стр. 86–89.

чијем ће се 'командном месту' налазити САД... (које су) изашле као победник из блоковске конфронтације... пошто је Источни блок доживео слом", па се „сада ништа у свету не може догодити без САД или против њих“, без обзира на то што су „у свом спектакуларном економском и технолошком развоју достигле зенит, после чега би требало очекивати њихово релативно опадање у односу на друге центре економске моћи... који још имају много простора за даљи успон и развој“. При томе, „упоришне тачке за успостављање“ новог поретка „већ постоје у систему Уједињених нација, у регионалним системима безбедности и сарадње“. Он наглашава настанак историјских претпоставки за превазилажење система равнотеже снага и његове замене системом равнотеже интереса. Суперсиле су имале огромну војну моћ, али због термонуклеарне равнотеже снага „постало је извесно да се национални интереси и циљеви више не могу ефикасно остваривати оружјем и ратом“, па се приступило процесу споразумевања о разоружању, уз очување минимума оружја који „гарантује“ могућност узвратног удара.

Наглашавајући да у будућности може доћи до равнотеже, која ће се градити „на утицају и дејству економских и технолошких чинилаца, велике економске и технолошке силе би могле да успоставе своју доминацију над светом“. Пошто сваки нови поредак изграђују победничке силе, оне сада покушавају да легализују „право на интервенцију“, као нови елемент, којим обезбеђују мешање у унутрашње послове државе „уколико оцене да збивања у њој могу да угрозе мир и стабилност у геополитичком простору у којем се налазе“. Сједињене Државе и земље Европске заједнице имају претензије да „у име 'људских права и просперитета' буду главни чинилац чувања мира и безбедности... и да по сваку цену елиминишу комунистичку идеју где год је још има“, што се јасно показује кроз њихово мешање у расплет југословенске кризе. У политици легализовања права на интервенцију сада се, за разлику од досадашњег стања, реафирмише идеја о „предупређивању“ рата и неких његових „могућих облика“, а раније је „колективна акција против примене силе увек долазила пост фестум“. ¹¹ Ако се такви наступи мешања у унутрашње послове држава легализују, то ће бити у директној супротности с изричитим начелом Повеље УН, према којем „ништа не овлашћује УН да се мешају у питања која се по суштини налазе у унутрашњој надлежности држава ни захтеви од држава да таква питања износе на решавање на основу ове Повеље“ (т. 7, чл. 2).

У чланку *САД, Југославија и нови светски поредак*, на основу анализе америчке литературе, Предраг Симић је закључио да „САД, које себе виде у улози победника у хладном рату и једине преостале глобалне суперсиле, своја схватања будућности међународних односа сумира(ју) у доктрини тзв. новог светског поретка“, чија је прва провера у пракси био рат у Персијском заливу, а друга је у току, у бившој

¹¹ Р. Петковић, *исто*, стр. 142-144, 153-154.

Југославији. Он утврђује постојање три виђења (начина образлагања) потреба за новим поретком: идеалистичко, реалистичко и неолиберално-институционалистичко виђење.

Прво поимање „новог светског поретка“ је традиционално, јер полази од америчких вредности (схватање Вудра Вилсона) – „либерализма, капиталистичког слободног предузетништва и плуралистичке демократије“ – које, ако постану доминантне у унутрашњој политици држава, могу омогућити мирољубиву међународну сарадњу, јер „демократије не ратују“ и економски су успешне, на супрот тоталитарним системима који доживљавају крах. Међу представницима тог схватања први је био Франсис Фукујама (*Крај историје*).

Друго, „реалистичко“ схватање полази од архаичности међународних односа, од историјски потврђених успона и падова великих сила, разлика у интересима и њиховим сукобима, и настанка нових светских и регионалних сила, што све може водити у нове сукобе, због чега је систем биполаризма и равнотеже снага био бољи, јер је био стабилан и предвидив, за разлику од нових односа. Зато, да би се избегле кризе и сукоби, моћ великих сила и хегемонизам САД треба да обезбеде „неделинквентно“ понашање малих и других држава. Историчар Пол Кенеди (*Успон и пад великих сила*), представник је тог схватања на теоријском, а Лоренс Иглбергер на практично-политичком плану.

Треће схватање, „неолиберални институционализам“, подразумева да се противуречности у међународним односима могу контролисати активностима међународних институција на основу утврђених „правила игре“, односно активностима међународних организација универзалног и регионалног карактера, уз посебну улогу међународног права.

„Сва три наведена схватања 'новог светског поретка' указују на дилему САД које, после слома СССР и источног блока, виде себе у улози не само једине праве суперсиле него и главног протагонисте једног глобалног идеолошког концепта... који ће почивати на идеји владавине права и света којим ће доминирати глобални амерички интерес“.¹²

Љубивоје Аћимовић сматра да је званична најава „новог светског поретка“ од стране председника Буша, у току 1990. и наредних година, „амерички приступ глобалним међународним односима у постхладноратовској ери и о изградњи одговарајуће стратегије САД као најмоћније – сада без премца – велесиле света“. Тај поредак треба да се „заснива на солидарности против агресије, мирном решавању спорова, смањеном и контролисаном наоружању и правичном третирању свих народа“. Концепт безбедности се више не „ограничава само на војну одбрану“, већ укључује политичку, економску, социјалну и еколошку димензију. Амерички концепт новог поретка још увек је више „акциона парола него прецизно дефинисан концепт“. У њему се не виде нови елементи,

¹² П. Симић, *САД, Југославија и „нови светски поредак“* „Међународна политика“, Београд, 1992, бр. 1.007–8, стр. 10, 31–32.

изузимајући оријентацију на обезбеђење водеће улоге кроз остваривање својих спољнополитичких циљева, који се састоје у „изградњи нове глобалне стратегије сходно промењеним условима“, „обезбеђењу утицајне позиције у обједињеној Европи и одговарајућем прилагођавању своје политичке акције“ и „савладавању проблема егзистенцијалне кризе СССР“,¹³ односно последица његовог распада, као и распада Југославије и Чехословачке, као и стабилизације прилика на Блиском истоку и у другим регионима света.

На крају, могло би се закључити да се *амерички ставови о „новом светском поретку“ заснивају*, према интерпретацијама више наших и страних аутора, на: а) новим начинима сарадње с другим нацијама, б) солидарности против агресије, в) мирном решавању спорова, г) очувању међународне „стабилности“ и изградњи регионалних система безбедности, и д) новим изворима моћи и утицаја. Све то треба да омогући поредак „са светом отворених граница, отворене трговине и отвореног духа“, поредак који, поред војног чиниоца, укључује политичку, економску, технолошку, социјалну и еколошку димензију ради успешног супротстављања изазовима времена. При свему томе, кроз активност Савета безбедности УН, у коме САД имају доминантну улогу, легализује се право на интервенције ради очувања мира и безбедности, које често представља мешање у унутрашње послове других држава.

Уједињене нације и „нови светски поредак“

Систем Уједињених нација, који чини институционалну структуру међународне заједнице, није се променио, али је због промена друштвено-политичке структуре у односу снага дошло до стварања услова (могућности) да Савет безбедности поприми предоминантну функцију у очувању мира и безбедности на начин који одговара новој улози САД у „новом светском поретку“. Развој институционализма и неоинтернационализма мора се прихватити, јер постаје неопходност достигнутог степена организованости међународне заједнице и система међузависности, независно од тога што у појединим случајевима он може бити и неправедан према појединим земљама и народима, што може значити битан утицај на унутрашње токове њиховог развоја или њиховог међународног положаја и активности. Одлуке које се доносе у Савету безбедности могу бити неправедне, у социолошком и политиколошком смислу, али из позиције међународног правног поретка њих доноси надлежни орган, па оне имају легалност у међународноправном погледу (из позиције Повеље УН).

Сагласно насталим променама у међународним односима, у Уједињеним нацијама се разрађује *нови приступ очувању међународног мира*

¹³ Љ. Аћимовић, *САД, Југославија и Србија*, „Међународна политика“, Београд, 1991, бр. 998–1.000, стр. 13–14.

и безбедности, у којем посебну улогу добија Савет безбедности, односно западне силе, на штету досадашње позиције Генералне скупштине у тој области, независно од тога што генерални секретар, у својим извештајима, с правом наглашава потребу за адекватном улогом оба та органа. У вези с тим, посебан значај има његова *Агенда за мир*, којом се предвиђају четири правца активности (превентивна дипломатија, мирно решење спорова, мировне операције и изградња мира), при чему се указује и на противуречност између нових тенденција у активности Савета безбедности (легализовање права на интервенције) и независности и интегритета држава, односно опасности од мешања у унутрашње послове држава. У опасности је „равнотежа између унутрашњих потреба држава и захтева све интегрисанијег света“, што је „услов *sine qua non* очувања међународног мира и безбедности“.¹⁴

Претходна равнотежа је у савременим условима стварања „новог светског поретка“ доведена у питање због бројних криза и потенцијалних сукоба, набујалих национализма и повезивања мањинског и територијалног проблема, посебно у европским односима, али и шире. Зато се „наде у мирну и стабилну Европу... после обарања комунизма нису испуниле“, већ су настале нове пукотине у систему безбедности због „низа нових ризика“. Такво стање жели да се користи, јер почиње да се истиче став да сви основни принципи међународне политике – немешање у унутрашње ствари других земаља, право народа на самоопредељење и национални суверенитет – „данас имају потпуно другачији смисао, јер у свом првобитном значењу угрожавају мир и међународну безбедност“ заустављањем сарадње у Европској заједници, опасностима оживљавања старих европских алијанси и ривалитета, могућностима да се безбедност не тражи у заједништву, већ у сукобима. Зато, према таквој интерпретацији, у Европској заједници се изводи закључак да треба „достигнути узајамно обавезујућу сарадњу која ће почивати на заједничкој безбедности“, како наглашава нови председавајући Савета министара Европске заједнице, шеф данске дипломатије Уфе Елеман.¹⁵

У *међународноправном поретку* присутна је, бар формално, доминација земаља сталних чланица Савета безбедности УН, с правом вета. Тај концепт великих сила показује се рањивим управо због захтева других глобалних и регионалних сила за чланство у Савету безбедности (Немачка, Јапан, Индија, Индонезија, Нигерија, Бразил и друге). Право вета је у биполарном систему имало оправдање, независно од начелног неприхватања неравноправности у односима држава, јер је онемогућавало да једна сила буде прегласана, односно да не прихвати решење и тако дође до сукоба.

Велике силе не могу на дужи рок одржати садашњи однос снага, нити усмеравање светске организације на активности које одговарају

¹⁴ М. Шаховић, *Агенда за мир Генералног секретара УН*, „Међународна политика“, 1992, бр. 1.007–8, стр. 33.

¹⁵ Према извештају Танјуга из Прага, „Политика“, 25. децембар 1992, стр. 4.

само њиховим интересима или, чак, само интересима неких од њих, а на штету међународне заједнице као целине и циљева и начела Повеље УН. У том случају Организација губи улогу представника организоване међународне заједнице којој је циљ демократизација међународних односа, искључење било којих облика силе и насиља из међународних односа, односно споразумевање и преовладавање онога што је заједнички интерес – разрешавање међународних противуречности мирним политичким средствима и правним механизмима мирног решавања спорова, као и развијањем свих облика међународне сарадње који служе миру и друштвеном напретку.

У теоријском погледу карактеристике система су његово очување и репродукција, могућност адаптације и постизање циља. Промене у реалним међународним односима показују нестанак конфронтације два друштвено-политичка система због краха тзв. реалног социјализма и промене у војно-политичком односу снага (нестанак равнотеже снага и биполаризма, као и интересних сфера), док систем међународних економских односа и међународноправног поретка задржава своје битне карактеристике. Значајније промене су настале и у тим областима на регионалном (европском) плану. *Већина досадашњих облика односа у међународној заједници (или типова односа) доживљава битне промене: равнотежа снага (биполаризам), коегзистенција, несврстаност, односи међу социјалистичким земљама, док колективна безбедност добија на значају и разради, а активности Савета безбедности УН, ако се наставе започети трендови, попримају извесна обележја „светске владе“.*

Коегзистенција и несврстаност не губе вредност у теоријском смислу, јер принципи на којима се заснивају чине прогресивна начела међународног права, имају за циљ демократизацију међународних односа и поштовање равноправности у сваком погледу, али у практично-политичком смислу имају мањи значај као облици односа, јер нестанком једног система нестаје њихово битно својство – коегзистенција држава с различитим друштвеним системима, а нестанком једног блока несврстаност, у односу на блоковске структуре, губи своју основну функцију, иако задржава многе циљеве на линији развоја и борбе против империјализма и неоколонијализма. То што су услови за успех те борбе сада неповољнији због доминације сила међу којима се све мање испољавају „системске“ разлике не значи да те циљеве треба напустити. Међутим, у савременим условима несврстаност као „независност у оцењивању и слободи акције, ван блокова сила“, као „могућност лавирања међу блоковима..., коришћењем њихових супротности“, више није могућа.¹⁶ Садашња предоминантна позиција Савета безбедности у односу на Генералну скупштину делује, такође, неповољно како на Покрет несврстаности, тако и на позивање на начела активне мирољубиве коегзистен-

¹⁶ Ж. Јазић, *Прилагођавање несврстаности*, „Међународна политика, 1992, бр. 1009–1011. стр. 25.

ције. Проблеми на релацији Север – Југ објективно нису изгубили значај, али због унилатерализма и преминације САД могућности за њихово постављање и решавање мање су него до сада. Ипак, теорија коезистенције остаје трајна вредност, јер без поштовања њених принципа нема ни равноправности у односима, нити њихове демократизације.

Закључак

Наведено излагање показује да се не може прихватити став о постојању „новог светског поретка“ колико год биле значајне промене у реалним међународним односима настале као последица краха система „реалног социјализма“ и распада Совјетског Савеза, односно нестанка биполаризма, хладног рата и политике интересних сфера. Систем равнотеже снага две суперсиле и два војно-политичка савеза је нестао, али извесна равнотежа у нуклеарној сфери још увек постоји на релацији САД – Заједница Независних Држава. Успоставља се извесна равнотежа економске моћи између САД, Јапана и Европске заједнице, која због заједничких основа њихових унутрашњих система и идеолошких вредности обезбеђује преобладајућу заједничку напетост у међународним односима и поред противуречности непосредних интереса и такмичења у економском, технолошком, комуникационом и информационом погледу.

Идеје и тежња за успостављањем „новог светског поретка“ израза су интереса САД да настале промене у односима снага (у своју корист) претворе у униполарни систем међународних односа коришћењем своје преобладајуће позиције силе која располаже са највише извора моћи, а тиме и утицаја на међународна кретања, и која, преко мултинационалних корпорација и система међународних организација, преобладајуће утиче на развој у политичким, економским, технолошким, научним и другим односима, посебно кроз Уједињене нације, у којима су носилац система колективне безбедности који моделирају према својим стратешким интересима, а кроз дизање људских права и демократије на ниво најважнијих принципа и борбом за њихово остваривање обезбеђује мешање у унутрашње послове других земаља, не водећи рачуна о независности и суверенитету државе.

Под дејством изражене међузависности развоја на више нивоа и у различитим областима односа САД и њихови савезници процењују који догађаји у појединим земљама воде угрожавању мира и безбедности и, преко Савета безбедности, обезбеђују легализовање „права на интервенцију“ колективним мерама међународне заједнице, а практично сопственим „интернационалним снагама“ или снагама НАТО-а који истиче спремност да буде „сервис“ Уједињених нација. Такав развој значи уношење битно нових елемената у међународноправни поредак,

иако формално основ за нове наступе садржи и Повеља Уједињених нација у својој седмој глави. Позната Резолуција „Уједињени за мир“, која је значила прву стварну ревизију Повеље, кроз право Генералне скупштине да одлучује о предузимању колективних мера када је Савет безбедности у томе онемогућен због права вета, што је значило уважавање равноправности држава (одлучивање већине), сада је доведена у питање чињеницом да велике силе – сталне чланице Савета безбедности због насталих промена у односима снага не користе то право.

У условима савремене међузависности *све већи значај попримају технолошки, комуникациони и информациони системи*, као и утицај науке и културе, али независно од тога показује се да међународни економски систем задржава све своје битне карактеристике, па чак и добија на значају како кроз реafirмацију неолиберализма, тако и нестајањем система односа међу социјалистичким земљама, у којем је мешање у унутрашње послове држава било веома изражено. Изгледа да се *много осуђивана доктрина ограниченог суверенитета сада, на нови начин, поново реafirмише у корист униполарног система међународних односа.*

Систем Уједињених нација конституисан на начелима Повеље може у савременим међународним односима и да добије и да изгуби на значају и вредности. То ће зависити од тога да ли ће служити организованој међународној заједници као целини, већини земаља – чланица кроз демократизацију међународних односа или ће постати инструмент униполарног система, у којем се изражава интерес за очување постојећих позиција најразвијенијих земаља и њихових вредности, а пренебрегавају проблеми развоја већине народа и држава и њихових потреба. Систем Уједињених нација може формално-правно остати легалан, али не и легитиман ако не буде у функцији равноправности и афирмације и оних циљева Повеље који се односе на развијање пријатељских односа заснованих на поштовању начела равноправности и самоопредељења народа и међународној сарадњи, кроз коју ће се решавати економски и социјални проблеми, односно развој међународне заједнице као целине, а не само њеног центра на рачун периферије.